

Opponensi vélemény Molnár Zsolt A hagyományos ökológiai tudás etnotájökológiai értékelése c. MTA doktori értekezéséről

A téma időszerűségét két, egymással szorosan összefonódó értékvesztési folyamat mutatja. Az egyik a természeti értékek rohamos pusztulása a rövid távon maximalizált haszonra törekvő, növekedésközpontú gazdasági szemlélet uralma miatt, a másik pedig a hagyományos gazdálkodásra vonatkozó népi tudás elvesztése részben az előző folyamattal, részben a rurális körülmények között élő lakosság elöregedése és életmódváltása (pl. gazdálkodás helyett idegenforgalom) következtében. A téma viszont – részben az előbbiek miatt – nemcsak időszerű, de egyben roppant összetett is. Több irányú megközelítést és több olyan módszer alkalmazását igényli, amelyek a vegetációkutatásban szokatlanok, annál inkább indokoltak a szociológiai-etnográfiai vizsgálódások során. Ebből adódik az is, hogy míg az előttünk fekvő munka nagy vonalakban a doktori értekezések megszokott és elvárt felépítését követi, addig részleteiben számos rendhagyónak mondható megoldást alkalmaz. Ezekkel azonban nem foglalkozom nagyobb részletességgel, hiszen aligha van két kutató, aki egy ilyen összetett témát azonos módon ragadna meg, és azonos felépítésben tárgyalná a részleteiben is. A fentiekből adódik az is, hogy a munka összetett feladat elé állítja a bírálóját is. Ennek egyik oka a munka terjedelme, hiszen a 134 + 38 oldalas mű karcsú és elegáns kiállítása kissé csalóka. Az olvasó keskeny szélű tükörbe írt sűrű sorokat lát, oldalanként mintegy 50 sor terjedelemben. A viszonylag nem nagy számú táblázat is inkább kicsinyre van méretezve és a fényképek is a még jól láthatóság legalsó mérettartományát célozták be. A mű tömörségét tehát aligha érheti kifogás. A nehézség másik forrása a munka inter- és transzdiszciplináris, erősen határterületi jellege. Ezért – mint bíráló – kénytelen voltam kissé önkényesen szorosra venni a feladataimat, amennyiben a munkának elsősorban a vegetációtudományhoz kapcsolódó vonatkozásait igyekeztem elbírálni, és a szociológiai-néprajzi vonatkozásait csak annyiban, amennyiben ezt személyes, főleg a terepmunkák során szerzett tapasztalataim lehetővé tették. Személyes érdeklődésből kissé utánanéztem ugyan a hagyományos ökológiai tudásra vonatkozó szakirodalomnak, amelyben különösen a török származású kanadai Fikret Berkes személyisége ragadta meg a figyelmemet, illetve néhány etimológiai kérdésnek is, hiszen nem mindegy, hogy a hagyományos ökológiai tudás szókészlete milyen nyelvi gyökerekre (pl. a sztyeppe kultúra ó-türk eredetű, a kunoknál vagy a székelyeknél is sokáig élő emlékeire) nyúlik-e vissza.

A hagyományos ökológiai tudás kutatása egyértelműen erősödni látszik, hiszen erre komoly igény is van. Az akár szűkebb, akár tágabb értelemben vett „*tragedy of commons*” csak akkor előzhető meg, ha a közösségekre alapozott forráshasználat („community-based resource management”) fennmarad (ahol ilyen még van), illetve létrejön vagy megerősödik (ahol ilyen nincs vagy haldoklik), jóllehet világosan látható, hogy Európában, s így nálunk is, a politikai-társadalmi folyamatok egyértelműen ez ellen hatnak. Egyértelműen megváltozott a „tájban élő” embernek a tájtól való függése, és ezt még a legtöbb időt szabad ég alatt töltő, leginkább függő viszonyban lévő pásztorokra is érteném. Magam azt érzékelem: a hortobágyi pásztor ma már messze nem az, mint akár csak 40-50 évvel ezelőtt. Emiatt (is) nagyon komoly elemző és értékelő munkát kell végeznie annak, aki a hagyományos ökológiai tudást kutatja. Ami talán a legegyszerűbb, ismeretekkel kell rendelkezni arról a korról, annak a társadalmi-gazdasági viszonyairól, amelyből ez a tudás ered. Ellenkező esetben úgy járunk, mint annak a divatnak a követői, akik „paleolit” élelmet fogyasztanak, a paleolitikumra vonatkozó elemi ismeretek hiányában. Ebből a szempontból – és ez csupán egy szubjektív érzés, amelynek a cáfolatáért lennék a leghálásabb – hogy a Gyimesekben gyűjtött ismeretek sokkal közelebb állnak a valós hagyományos tudáshoz, holott időben kevésbé mélyre nyúlhatnak vissza, mint a Hortobágyon kapott ismeretanyag, amely egyrészt a sokkal régebbi sztyeppe civilizáció (értelmezését lásd: Csáji L. 2010) örökségét hordozza, de sokkal több „megrontó” hatás érte a hamis pusztaromantikától egészen a mai időszak gazdasági érdekharcáig.

A disszertáció célkitűzéseit, a vizsgált kérdéseket lényegretörőnek és jól megfogalmazottnak látom; egyúttal úgy vélem, hogy Molnár Zsolt derekasan oldotta meg az elmondottak alapján távolról sem könnyű feladatait, jóllehet helyenként vitába kell szállnom néhány állításával. Ilyenek vannak először is abban az alfejezetben (1.7), ahol az európai városi kultúra és a régebbi rurális ismeretanyag viszonyát tárgyalja. Valószínűleg igaza van abban, hogy az európai népi hagyomány a középkortól kezdve erősen a keresztény hagyomány hatása alatt állt, és abban is, hogy számos ma eredeti népi hagyománynak tűnő kulturális elem (zene, tánc, mesék) az urbanizált „magas kultúrából szállt le”, azonban ebből a szempontból a történelmi Magyarország területe, a Kárpát-medence, és azon belül is az egyes tájak jelentős mértékben eltérnek. Ennek két fő forrását látom, és ez a hagyományos tudásra is rányomja a bélyegét, egy szellemi és egy szociális, társadalmi jellegűt. Az egyik: a magyar kereszténységben, főleg egyes régiókban, erősen továbbéltek a kereszténységet megelőző időszak hitvilágának hagyományai. Ebben a tekintetben kissé a latin-amerikai kereszténységre emlékeztetőnek látom a helyzetet, főleg Erdélyben. A másik a városiasodás, és ezzel együtt a polgárosodás elmaradottsága, főleg a döntően agrárjellegű területeken. Itt sokkal kevésbé látom jelentősnek akár a népzeneben, akár a népmesékben a „városias” kultúra hatását (eltekintve az osztrák-magyar monarchia közvetítésével érkezett, és a magyar népzenevel kapcsolatban számos tévképzetet is keltett hatásoktól). Ebben a tekintetben a felvidéki és erdélyi „urbánus” szász vidékek jelentősen eltérőek, jóllehet komoly hagyományos ökológiai tudásuk is van (lásd pl. a Küküllő vidékén a göttingeni és lüneburgi egyetem munkacsoportjai által végzett vizsgálatok, amelyek eredményeinek elemzése, pl. Hartel et al. 2013, 2014 [ed.]; Loos et al. 2014; Sutcliffe et al. 2014a,b; sajnos már nem kerülhetett be az értekezés diszkussziós részébe). Hálás volnék azonban, ha a disszertáns kérdéseim kapcsán kitérne arra, mennyiben érzi hasznosíthatónak ezeket a munkákat. Az ilyen típusú összehasonlítások alapján válaszolható meg az a kérdés, amely egyben az első lényegi kérdésem is, ***melyek azok az esetenként regionális különbségeket is mutató társadalmi folyamatok (akár máig is!), amelyek a hagyományos tudást leginkább erodálják, illetve melyek azok, amelyek megőrződésüket-megújulásukat segítik? Ehhez szorosan kapcsolódik az a kérdésem is, véleménye szerint ezt a tudáseróziót hogyan lehetséges mennyiségileg is elemezni, úgy hogy annak a pusztá statisztikán túlmenő célja és értelme is legyen?***

Molnár Zsolt kutatási módszereit a téma összetett, határterületi jellegzetességei és a munka sajátos célkitűzései határozzák meg. Az információk nagy része a kutatóval meghatározott módon kapcsolatba került, megkérdezett személyektől származik. Ezek a személyek a Hortobágy esetében nemcsak a tájban élő emberek, hanem több-kevesebb tapasztalattal bíró, összefoglalóan diplomásoknak nevezett személyek is voltak. Ezzel a módszerrel igen nagy számú információhoz lehet jutni, azonban mindenképp érdemes volna tudni, hogy ezek mennyire megbízhatók, akár olyan értelemben is, mennyire a kérdezett saját véleménye-e, az ő tudását tükrözi-e az adott válasz. *Érdekelne, Molnár Zsolt hogyan látja saját módszereinek lehetséges hibaforrásait?*

Kétségtelen, hogy Molnár Zsolt a Hortobágy növényzetének egyik legtapasztaltabb, legkiválóbb ismerője. Ezt a Hortobágyinak, mint kutatási területnek a bemutatása egyértelműen bizonyítja. Itt tehát beérem annak a megkérdezésével, *hatott-e szakmai álláspontjának kialakulásában az a vélekedés, mely szerint a Hortobágy legdélibb része, a nagyiván és kunmadarasi puszták már „nem is Hortobágy”, illetve hogy ez játszhatott-e abban szerepet, hogy a hortobágyi növényzet jellemzéséből a kloridos dél-hortobágyi szikesek – esetenként endemikus – fajait (*Salicornia*, *Suaeda* spp., *Plantago schwarzenbergiana*) kihagyta?*

Ugyancsak némi ellentmondást látok a Hortobágy vízrajzával kapcsolatban ott, amikor először azt állítja, hogy „a 18. században a Tisza árvizeinek az elképzelnél már sokkal kisebb hatása volt a tájra, a pusztá vizei sokkal inkább összegyűlt helyi vizek (népi nevén a föld árja), mint távolról jött árvizek (víz árja) voltak” – ami legalább részben ellentmond azzal, amelyet Kitaibel 1796-os naplójában ebben a vonatkozásban leír. Itt ugyanis, nyári időszakban,

egyrészt azt észleli, hogy: „körülbelül fél óra hosszat utaztunk olyan vidéken, melyet kisebb-nagyobb vizes mélyedések tarkítottak, amelyekben különböző vízi madarak, gémek, cankók és vadludak tömegei zsibongtak”, másrészt azt is leírja, hogy a Hortobágy folyó „a Nagykunság felé folyik, ahol a mocsarakban szétterül, s tovább már nem folyik, csak akkor, amikor árvize van, ilyenkor Túrnál a Berettyóba ömlik...”. Ez egyúttal azt is megmagyarázza, hogy miért vannak alapvetően észak-dél irányú, nem is olyan régi elhagyott folyómedrek a Hortobágyon. Értékesnek tartom a hortobágyi emberrel kapcsolatos elemzését, különösen ami a pásztorság hagyományait és etnobotanikai ismeretanyagát illeti. Ami viszont az antropológiai oldalára vonatkozik, számomra figyelemre méltó – és ezt Molnár Zsolt illusztrációs anyaga is mutatja – hogy a Hortobágyon jelen van mind a Bartucz Lajos által „Alföld-típusnak”, mind pedig a dinári-típusnak nevezett komponens. ***Kérdés, hogy van-e esetleg hasonló, etnikai eredetű kettősség a pásztorkodás hagyományaiban is?***

A Gyimesek vegetációleírásában számomra meglepő volt a réttípusok aránylag csekély száma, és kevésbé meglepő az irtás- és magaskórós növényzeti típusok változatossága. Nem központi fontosságú, de a hagyományos tudás szempontjából nem közömbös az előbbi helyzet oka. Valóban ennyire egyöntetűek-e, illetve annyira a nagy elterjedésű asszociációkhoz tartozók-e az ottani kaszálók típusai (Arrhenatheretum, Anthoxantho-Agrostietum), vagy inkább az lehet, hogy az irtásrét-jellegből adódóan és az átmeneti típusok sokasága miatt a hagyományos cönológiai rendszerezés nehézségekbe ütközik (ahogy ezt például a Bereg-Szatmári sík rétejéről már régen tudjuk, lásd: Juhász-Nagy P.). Az is erősen kérdéses, hogy a Gyimesek viszonylag késői betelepődése miatt *melyek azok a területek* (pl. székely székek, szászok-földje), *amelyek lakosságának tájhasználati hagyományai hatottak a Gyimesek népi gazdálkodásnak kialakulására. Lehet-e erre a hagyományos népi tudásból (pl. gyógynövény-ismeret) következtetésekre jutni?*

Ami az eredmények megjelenítését illeti, Molnár Zsolt azt a módszert alkalmazza, hogy interjúalanyainak véleményét, illetve esetenként kiszólásait, rövid frázisait saját szövegébe szúrja be, dőlt betűtípussal megkülönböztetve. Ezt a kissé anekdotázónak tűnő módszert egészíti ki a megismert tudást fogalmakhoz rendezett táblázatos megjelenítése. A magam részéről mindkét módszert követhetőnek tartom, azonban arányait vitathatónak érzem. Jobban (illetve idegen nyelvű publikációban *egyedül*) követhetőnek azt a megoldást tartom, ha a szerző az eredményeket folyamatos, közbeszúrások nélküli szövegben közli, a kapott válaszokat pedig a 3. táblázathoz hasonló módon rendezi. Ez a megoldás kiküszöbölné azokat a félreérthető helyeket is, amikor adott fogalmak a népi nyelvhasználatban szinonímok, a szakirodalomban viszont nem, ahogy ezt a lapos ill. fertő esetében látjuk. Hasonlóképpen táblázatos formába kívánkozik (folyó szöveg helyett) annak az áttekintése is, hogy mely esetekben tér el a népi elnevezés a „hivatalos” botanikai elnevezéstől (lásd pl. tippán – csenkesz), vagy ahol a népi elnevezés nem egyféle értelemben használatos („marikkal rakott föld”). Szintén ezen a módon lehetett volna szembeállítani azokat az eseteket, amelyekben a „pusztai emberek” vélekedése eltér a „diplomásokétól” (lásd pl. Hortobágy szikeseinek ősi vagy másodlagos jellege). Szintén táblázatos áttekintést igényelt volna azoknak a növényzetre vonatkozó elnevezéseknek az áttekintése, amelyek vagy egy-egy nagyobb, többféle mozaikból álló egységre (fertő, lapos, fenék, vad föld, csúnyaföld, stb.), vagy csak a mozaik egy-egy elkülönülő foltjára vonatkoznak (szikfőt, vakszík, szíklük), vagy esetleg mindkétféle értelemben (szikfok) használatosak. Egy ilyen áttekintés azt is megmutatta volna, hogy melyik típusnál gyakoribb a többféle szinoním használata, a nagyobb egységekre, vagy éppen ellenkezőleg a kisebb foltokra vonatkozóknál van-e többféle szinoním elnevezés, ami egyúttal az emberek gondolkodásmódjára is valamelyes fényt vet. Ugyancsak a hagyományok eredetére utalhat, hogy bizonyos tájelemek elnevezése korábbi, pl. ó-türk (kún) eredetű-e, amit pl. a kadas, okor, bosztán, bágy, győr, stb. esetében láthatunk. Itt csak mellékesen jegyzem meg, hogy a csak egy kérdeztől hallott „szikkopolya” irodalmi előzményű, Móricz Zsigmond „Uri muri” c. regényében is fölbukkan.

Kihaszíratlan lehetőségként utalnék még a Honvédelmi Minisztérium Térképészeti Intézete által 1955-ben kiadott Földrajzi Tájszótárra (szerk. MaácZ Endre), amely rengeteg népi eredetű, helynévvé vált élőhelytípus-nevet sorol fel (egy részük nyilván Molnár Zsolt értekezésében is megtalálható, pl. györ, göbe, kádarc, koncsok-hancsok, gorond-porong, stb.).

Nagyon fontos áttekintést közöl a pásztorok élőhely-osztályozásának alfejezete. A mátrixok összehasonlítása világosan megmutatja, hogy a szétszedő-skatulyázó, illetve az összevonó típusú attitűd az alapműveltség szintjétől függetlenül nyilvánul meg az embereknél, bár a botanikusok inkább a „szétszedő” típushoz állnak közelebb, hiszen növénytársulástani tudásuk is efelé indíttatja őket, attól függetlenül, hogy a „szétszedés” indítéka alapvetően más: a pásztoroknál fontos szempont a legeltethetőség, míg a botanikusoknál a fajösszetétel. Ez a domináns füvek miatt gyakran egybevág.

A hosszabb távú változásokra vonatkozó tudás az egyik legérdekesebb probléma. Ez két esetben működhet. A gyakoribb ma már sajnos az, hogy a változásokra vonatkozó ismereteket az agrártájban élő emberek is különböző, jórészt ellenőrzetlen forrásokból szedik össze (lásd: „Szerengetiben is csinálnak tüzet”), és így gyakran ugyanarra a dologra vonatkozóan ellenmondó nézetekre jutnak. A másik eset sajnos, ma már viszonylag ritka, vagyis az, hogy a nemzedékről-nemzedékre adják át az információt arról, hogy mi volt a korábbi állapot és ez hogyan alakult át. Az 58-59. oldalakon közölt idézetekben mindkét típusú információ benne van, de eléggé ömlesztett formában. Ezért szerintem szükséges lett volna legalább a fő folyamatok (pl. kopár szikes foltok csökkenése, vízborítás mértéke, elnadásodás, stb.) alapján már a folyó szövegben is erősebben tematizálni a válaszokat, egyúttal megbecsülve azt is, mi az adott személyek valós saját tapasztalati tudása („birka nem szerette azt a nagy mezőt”), és mi a hallomásból vagy sajtóból összeszedett, átvett vélemény („savas eső megtrágyázta a Hortobágyot”). Hasonló a helyzet az egyes növényfajok gyakoriságának változására vonatkozó vélemények szemlélésében is. Az 5. táblázat ad ugyan némi áttekintést a válaszok típusairól, aszerint, hogy ezek „pásztoroktól” vagy „diplomásoktól” származnak, de az információ jellegére vonatkozó előbbi kérdésekre ez sem ad választ, és ez a diszkusszióból is csak a legvégén („A dinamikai ismeretek forrása”) tűnik ki, részben. Itt lett volna a megfelelő, szerintem eléggé ki nem használt alkalom arra, hogy a változásokra adott válaszok típusainak megoszlásából következtetni lehessen a tudáserőzóra, illetve ennek a válaszadók korától függő mértékére is.

A Gyimesek népi élőhely- és növényismeretéről szóló fejezet jól mutatja, mennyire hasznos volt két ennyire eltérő jellegű területet párhuzamba állítani. Mivel a gyimesiek különösen gazdag szókinccse tele van a magyar köznyelvben ismeretlen szavakkal, sőt fogalmakkal is (pl. a kaszálók és legelők használati típusainak megkülönböztetésében, lásd pl. 8. táblázatot), ezért itt a disszertáns szinte rákényszerül arra, hogy ahhoz a megoldáshoz közelítsen, amelyet a Hortobágy kapcsán már – hiányosságként – említettem. A vélemények mind a növényekre (6. táblázat példái), mind az élőhelytípusokra (7. táblázat) vonatkozóan rendezetten, sőt összegzetten, áttekinthető formában jelennek meg, és ez a világos tagolás az élőhelytípusok áttekintésének folyamatos szövegében is folytatódik. A népi növényismeret magas szintje különösen világosan kitűnik a 9. táblázat áttekintéséből. Itt a növényfajok társulásokhoz kapcsolásának logikája is jól látszik. Ebből számomra az is egyértelmű, hogy a népi tudás itt, egy viszonylag zártabb közösségben sokkal épebb és önállóbb formában őrződött meg, mint a társadalmi-politikai változások közegeiben sokkal inkább sodródó Hortobágyon. Ezt azáltal is bizonyítva látom, hogy a gyimesiek hagyományos ökológiai tudása kapcsán számos lehetőség adódott a különböző kontinenseken megőrződött népi tudással való összehasonlításra. A Gyimesek hagyományos tudása emellett régebbi nyelvi struktúrákra is visszautal, ami különösen feltűnő a hortobágyiak sokszor napjaink zsargonjával megérintett szóhasználatával összevetve. Ilyen régebbi nyelvi struktúrának látom pl. a bennvaló-künnvaló jelzők használatát, illetve a beszélő partnerrel való interaktív kapcsolat sűrű keresését (ugy-e, látod-e, érted-e, stb.). Ilyenekkel a Hortobágyon már nem, vagy alig találkozunk.

Szintén jelentős többletet látok abban, ahogy a gyimesiek indikátorfajok alapján jellemzik az élőhelytípusokat. Ez kézenfekvő a fás vegetációtípusok esetében, de számos esetben láthatjuk, hogy kevésbé feltűnő növények elkülönítő értékét is felismerik, ahogy a 8. táblázat különösen áttekinthetővé teszi. Az itteni lakosság egész életvitelében is nyilván jelentős különbség van a hortobágyiakhoz képest. Egyrészt feltétlenül erősebben érződik a vallási hagyomány, ami a kisebbségi létben mindig jelentős össze- és megtartó erő, emellett sokkal inkább a már régen letelepült falusi népesség több-generációs együttélésének és tudás-továbbadásának sajátosságai tükröződnek. Érdekelne, hogy ennek az alábbi vonatkozását hogyan látja a kutató: *nevezhető-e viszonylag egységesebb közösségi ismeretanyagának a gyimesiek tudása, szemben a hortobágyi pásztorok inkább egyéni, sokszor egymással is ellentmondó tudásával.*

Nagyon megragadott Molnár Zsolt megfogalmazása, ahol a népi élőhely-osztályozás kapcsán „megélt táj”-ról ír. Ez azt jelzi, hogy a tájban élő embernek a tájjal való kapcsolata nem csupán egy szokásos szubjektum-objektum, megismerő-megismert kapcsolat, hanem ennél sokkal bensőségesebb, valamiféle egészen szoros szimbiózisra utaló viszony. Ennek a viszonynak a feltárása jóval túlnyúlik a szaktudományi kereteken, és valójában itt jutunk el a hagyományos népi tudás jelentőségének megértéséhez. Míg a tájhoz csak a racionalitás síkján közeledő embert szinte semmi sem tartja vissza attól, hogy a tájban és különböző szintű elemeiben csak hasznosítható forrásokat lásson, addig a „megélt tájjal” való szimbiózisban – hogy provokatív kifejezést használjak – már igazi „félék és ellensúlyok” vannak. A „megtehetném, de nem teszem” imperatívusza. Szeretném, ha itt eljuthatnánk a *gyimesi közösségek erkölcsiségének a hagyományos ökológiai tudással való összefüggésének elemzéséig* – a disszertáns válaszaiban. Közhely, mégis fontos, hogy a hagyományos ökológiai tudás lényegét tekintve alkalmazott ökológiai, hiszen a legeltetésre, kaszálásra, erdőhasználatra, stb. vonatkozik. Erről az 5.2.2.2. rész alfejezetei nagyon jó áttekintést nyújtanak, különös tekintettel a 11-12. táblázatokra. Ami pedig az ún. diplomásokat illeti, feltűnő Hortobágy természetvédelmi kezelésére vonatkozó véleményeik erős szóródása. Ennek megvitatására a disszertáció okán most nem szeretnék kitérni. Csupán arra hívnám fel a figyelmet, hogy a pásztoroktól szerzett sokrétű tudás a disszertáns személyes tapasztalataival ötvözve több olyan következtetéshez vezetett, amelyet a „hivatásos” természetvédőknek feltétlenül szükséges volna megismerni és hasznosítani. A Hortobágyal foglalkozó fejezetekhez viszonyítva minden részletükben tömörebbek és áttekinthetőbbek a Gyimesekkel kapcsolatosak. Így van ez az alkalmazott tudást tárgyaló és következtetéseket levonó 5.2.3. rész fejezeteiben és alfejezeteiben. Itt két vonatkozás volt, ami nagyon megragadott. Az egyik: a letelepedett lakosság hagyományos gazdálkodására is inkább az istállózó állattartás jellemző, ami a szénakaszkaszálás és –kezelés mesterségbeli tudását igényli. Ezt azt is igényli, hogy a megfelelő hozamú területeket szükség esetén legelőből kaszálóvá tudja alakítani. A másik, aminek tanulságai az egyik legjobban pusztuló hazai élőhelytípus megőrzését segíthetik, a fajgazdag hegyi kaszálórétkezelés, amelyek a Gyimesekben és Erdély több régiójában még ma is a biológiai sokféleség kincsésbányái. Itt különösen a fenntartható használat iskolapéldáját jelentő rotációs rendszert emelem ki, a kinnvaló és bennvaló kaszálók kettősségét, illetve a szénamurha szórását. Mindkettő segíthet a hazai természetvédelem aktuális problémáinak megoldásában.

A korábbi akadémiai kandidátusi és doktori rendszerben is kíváncsi voltam az, hogy a disszertáns legalábbis rámutasson az elért eredmények gyakorlati hasznosíthatóságára. Ez – jóllehet a jelen esetben kifejezetten alaputatásról van szó, szinte önként adódik, és Molnár Zsolt bőségesen él is vele. Ezzel egyenrangúan fontosnak, egyúttal úttörő jelentőségűnek látom, ahogy elhelyezi a hagyományos tudás helyét a tudományban, illetve a magyarsághoz kötődő kárpát-medencei hagyományos tudás helyét Európában és a világban. E tekintetben csupán egy, egyben véleményem kritikai részét záró, kifejezetten érdeklődő jellegű kérdésem van: *hogyan látja a t. Doktorjelölt: milyen különbségeket fedezhetünk fel a gyimesi csángók gazdálkodásában, amelyek a velük szomszédosan élő szászoktól és románoktól eltérőek, illetve felfedezhetőek-e olyan hatások, amelyek ezektől a szomszédos népességektől eredhetnek?*

Végezetül szeretném tételesen számbavenni a munka azon legfontosabb megállapításait, amelyeket mint kiemelkedő új eredményeket értékelhetünk.

Először is azt emelem ki, hogy mind a növény-, mind az élőhelyismeret vonatkozásában – a fontos mennyiségi adatokon túlmenően – lényegi különbségeket tár fel a hortobágyi és gyimesi népesség ismeretanyagában és szemléletmódjában is. Utóbbiban érzékenyen tükröződnek az adott táj jelentős környezeti grádiensei, lásd: a Hortobágy osztályozási rendszerének egy fő dimenziós, illetve a Gyimeseknek a multidimenzionális jellege.

Helyesen állapítja meg, hogy a hagyományos tudás szerinti élőhelyosztályozás más szempontú, mint a növénytársulástani jellegű, jóllehet az előbbi is sokszor növényismereti alapú; és azt is, hogy erre alapozódik a hagyományos, egyben tudatos gyepterület-kezelés.

Újszerű megközelítés, ahogy a disszertáns a pásztor és a jószág kapcsolatát egyfajta szociális tanulásként értelmezi. Ez a felismerés véleményem szerint az egyik lehetséges szellemi ösvény, amelyen a további kutatások haladhatnak.

Már említettem, mennyire jelentősnek tartom a Gyimesekben a kaszálókezelés és kaszálóvá alakítás természetvédelmi is hasznosítható módszereinek feltárását, erre itt csak röviden utalok. Ide kapcsolnám a munkának egy, a záró fejezetek egyikében megfogalmazott tézisét is, ami rámutat ezeknek a módszereknek a jelentőségére egy lehetséges rugalmasabb agrár-szabályozási rendszerben.

Lényegi eredménynek tartom azt is, ahogyan feltárja a hagyományos tudás forrásait, amelyek személyekhez (főként a Hortobágyon), illetve szűkebb közösségekhez, több generációs gazdálkodó családokhoz (Gyimesek) köthetők. Utóbbiak hagyományörző jelentőségét magam is döntő fontosságúnak látom. Ugyanakkor kérdéseimben megválaszolandónak ítéltam a hagyományos ökológiai tudás erodálódását okozó társadalmi-gazdasági tényezők feltárását.

Ha a munka „kimeneti” oldalának a jelentőségét akarom értékelni, akkor alapvetően két vonatkozást emelhetek ki. Az egyik az, ahogyan a hagyományos ökológiai tudás beépülhet a kis-közösségi szintű önfejlesztő természeti értékmegőrző gazdálkodás és természetvédelmi kezelés gyakorlatába. A másik pedig mindenképp az, ahogy a hazai etno-ökológusok által feltárt tudás beépül a világ etnobiológiai kutatásainak ismeretanyagába.

A fentiek alapján összegzően megállapítom, hogy Molnár Zsolt egy napjainkban kibontakozó tudományterületen úttörő jellegű feltáró munkát végzett, ezáltal több irányban is hasznosuló új tudományos felismerésekre jutott. Ezek jelentősége véleményem szerint olyan súlyú, hogy főbb téziseit jelentős új tudományos eredményként fogadom el, illetve a munka egészét alkalmasnak tartom nyilvános vitára, és sikeres védelem esetén az MTA Doktora cím odaítélésére.

Varga Zoltán Sándor
a biológiai tudomány doktora